

سرمایه اجتماعی شبکه و اینترنت بررسی ویژگی‌های ساختاری، کارکردی و تعاملی کاربران دانشجویان اینترنت

دکتر عبدالله گیویان^۱

احمد غلامی ناصرآبادی^۲

(تاریخ دریافت ۱۱/۱۰/۸۷، تاریخ پذیرش ۱۶/۳/۸۸)

چکیده

پژوهش حاضر، رابطه استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی شبکه‌ای کاربران اینترنت، را بررسی می‌کند. بنا به ضرورت و مناسبت موضوع، از روش پیمایشی با تکنیک مصاحبه حضوری استفاده شد و جامعه آماری این تحقیق دانشجویان مقطع کاردانی و کارشناسی دانشکده صداوسیما و دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران‌اند که جمعیتی ۱۸۰۰ نفری را تشکیل می‌دهند. روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و انتخاب نمونه‌ها (دانشجویان) از طریق نمونه‌گیری سیستماتیک صورت گرفته است.

مهم‌ترین نتایج تحقیق بدین قرار است:

۱. رابطه مثبتی بین میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی شبکه‌ای برقرار است. به این صورت که هر چه میزان استفاده از اینترنت افزایش یابد، سرمایه اجتماعی شبکه‌ای کاربر نیز اندکی افزایش می‌یابد.
۲. بین استفاده اجتماعی از اینترنت و افزایش سرمایه اجتماعی رابطه معناداری برقرار است. به این صورت که استفاده اجتماعی از اینترنت موجب افزایش سرمایه اجتماعی کاربر می‌شود.
۳. بین نوع رشته تحصیلی پاسخ‌گو و نوع استفاده از اینترنت رابطه معناداری برقرار نیست؛ یعنی این فرضیه که دانشجویان رشته‌های انسانی استفاده اجتماعی بیشتری از اینترنت می‌کنند، رد شد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، شبکه اجتماعی، استفاده از اینترنت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Email: aguivian@yahoo.com

۱- عضو هیئت علمی دانشکده صداوسیما (استادیار، رشته ارتباطات)
۲- کارشناس ارشد مدیریت رسانه از دانشکده صدا و سیما.

طرح مسئله

جوهر اجتماعی ارتباط میان انسان‌ها، جوهر اجتماع است و ارتباط، نخستین نیاز هر نظام، شکل خاصی از کنش متقابل اجتماعی است. تعامل افراد با یکدیگر و برقراری روابط اجتماعی بستر مبادلات اجتماعی است و شرایط لازم را برای دسترسی و تأمین منابع فراهم می‌کند. به دیگر سخن، داشتن روابط اجتماعی، شرط لازم و ضروری است برای برخورداری از منابعی که به صورت مبادلات اجتماعی، نیازهای ابزاری و اطلاعاتی و عاطفی افراد را تأمین می‌کنند.

از سوی دیگر، روابط اجتماعی نوعی سرمایه ایجاد می‌کند که از آن به «سرمایه اجتماعی» تعبیر می‌شود. به این نوع سرمایه، که ریشه در روابط اجتماعی دارد، در سال‌های اخیر، بسیار توجه شده است و بسیاری به بررسی جدی آن پرداخته‌اند. همچنان که میزان سرمایه‌های اقتصادی و انسانی در پیشرفت یک جامعه مؤثر است، سرمایه اجتماعی نیز، به نوبه خود، در این راه اهمیت دارد. امروزه، با استفاده از این مفهوم، میزان ضعف و قوت روابط اجتماعی در همه جوامع بررسی می‌شود.

تحولات فناوری و انقلاب اطلاعات در سطح جهان، منشأ بحث‌ها و نظریات گوناگون شده است. ورای اندیشه‌های آرمانی، اغلب اندیشمندان بر این نظر توافق دارند که فناوری گرچه «ابزار» است، بی‌طرف و محیطی نیست، زیرا در کنار رهاوردهای بی‌نظیر خود، آثار و پیامدهای ناخوشایندی نیز داشته است (فرهنگی، ۱۳۸۱: ۸۵).

به گزارش مرکز آمار اینترنت جهان، هم‌اکنون تعداد کاربران اینترنت در جهان حدود ۱ میلیارد و ۵۹۶ میلیون نفر است که این رقم در ۲۰۰۵ م (۱۳۸۳) حدود ۳۰۹ میلیون نفر و تعداد کاربران اینترنت در ایران، در همین سال، حدود ۴ میلیون و ۸۰۰ هزار نفر بوده و هم‌اکنون حدود ۱۱ میلیون است (مرکز آمار اینترنت جهان، ۱۳۸۸).

ظهور رسانه قدرتمندی به نام اینترنت، در سال‌های اخیر، دوباره باب گفت‌وگوهای جدید را در خصوص نقش رسانه‌ها گشوده است. به طور کلی، می‌توان نظر اندیشمندان را در مورد تأثیر و نقش اینترنت به سه دسته تقسیم کرد:

الف) گروه اول؛ کسانی که به اینترنت نگاه بدبینانه دارند. این دیدگاه، اینترنت را مسبب کاهش سرمایه اجتماعی، کاهش مشارکت اجتماعی (ذکایی، ۱۳۸۳)، افزایش انزوای اجتماعی و گسترش بی‌نظمی (اسلوین، ۱۳۸۰: ۴۸۰) می‌داند. به نظر بروس اوول، محقق اقتصاد رسانه‌ها، اینترنت رسانه‌ای منزوی‌کننده و فردی است. (Mevin et al, 2002).

ب) گروه دوم؛ هواداران افزایش اینترنت در زندگی روزمره‌اند و حضور اینترنت را موجب گسترش ارتباطات شبکه‌ای و غیرشبکه‌ای می‌دانند. از این دیدگاه، اینترنت نه تنها فرصت‌های تماس با دوستان و خویشان را با هزینه پایینی فراهم می‌کند، بلکه، در نتیجه آگاهی اعضای شبکه از نیازهای یکدیگر، موجب افزایش ارتباطات چهره‌به‌چهره و تلفنی آنها می‌شود.

ج) گروه سوم؛ به نظر گروهی اینترنت نقشی مکمل دارد. (ولمن و دیگران، ۱۳۸۳: ۲-۳).
 با توجه به مطالب گفته شده، این تحقیق در پی پاسخ این پرسش است که با توجه به گسترش روزافزون اینترنت، چه رابطه‌ای بین استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی شبکه برقرار است و آیا استفاده از این رسانه موجبات تقویت و تراکم ارتباطات اجتماعی افراد را فراهم می‌آورد و آیا اینترنت جایگزین اشکال دیگر ارتباطات می‌شود یا آنها را تکمیل می‌کند؟
 تحقیق حاضر، دانشجویان دانشکده صداوسیما و دانشجویان دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران را جامعه آماری خود انتخاب کرده است تا رابطه میزان و نوع استفاده از اینترنت را با سرمایه اجتماعی (سرمایه اجتماعی شبکه‌ای) دانشجویان بررسی کند.

مبانی نظری پژوهش

امروزه، از پرمناقشه‌ترین موضوعات، در بین اندیشمندان علوم اجتماعی، چگونگی تعریف و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی است. این موضوع بحث و انتقادات بسیاری را در بین اندیشمندان و متفکران به همراه داشته است. آنچه بر ابهامات فراوان درباره سرمایه اجتماعی می‌افزاید، تعاریف متعدد در حوزه‌های گوناگون توسط افراد است. ادبیات موضوعی، تعاریف متنوع و مختلفی را در مورد سرمایه اجتماعی شامل می‌شوند که گرچه در بسیاری این تعاریف تشابهاتی دیده می‌شود، از نظر اصطلاحات به کار رفته و روش مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی، اختلاف‌نظرهای بسیاری در بین آنها است. به طوری که تفاوت‌ها در تعاریف و طرز تلقی از این مفهوم، مکتب‌های نظری متفاوتی را از زمان پیدایش آن شکل داده است. با توجه به تفاوت‌های این دیدگاه‌ها و تعاریف، روی برخی مباحث در مورد سرمایه اجتماعی، تشابهات و اتفاق‌نظرهایی برقرار است.

۱) اغلب توافق دارند که شبکه‌های اجتماعی و هنجارهای اجتماعی و اعتماد عناصر کلیدی سرمایه اجتماعی‌اند.

۲) اغلب نویسندگان بر این نظرند که سرمایه اجتماعی منبعی است که افراد در جهت دستیابی به اهداف خود از آن استفاده کنند، ولی هیچ فردی نمی‌تواند آن را در مالکیت انحصاری خود قرار دهد. به نظر پورتس (۱۹۹۸)، سرمایه اجتماعی جزء لاینفک ساختار روابط افراد است. برای در اختیار گرفتن سرمایه اجتماعی، فرد باید با دیگران رابطه برقرار کند و دیگران منبع واقعی منفعت شخص به شمار می‌روند.

۳) سرمایه اجتماعی می‌تواند در همه سطوح جامعه ظاهر شود و همان طوری که در ادبیات موضوعی مطرح می‌شود، سرمایه اجتماعی در سطوح شبکه‌های اجتماعی مختلف، از خانواده تا جامعه بزرگ‌تر ظاهر می‌گردد (صالحی هیکویی، ۱۳۸۴: ۱۷-۱۸).

به‌طور کلی، دو دیدگاه در مورد سرمایه اجتماعی، با توجه به سطح برگشت سود و بازده^۱ به فرد یا گروه، شکل گرفته است:

الف) دیدگاه اول بر استفاده از سرمایه اجتماعی به‌وسیله افراد تمرکز دارد و اینکه افراد چگونه به منابع جای‌گرفته در شبکه‌ها دست می‌یابند و از آن برای به دست آوردن سود و بازده در کنش‌های ابزاری^۲ (یافتن شغل بهتر) و محافظت از بازده در کنش‌های اظهاری^۳ استفاده می‌کنند. این نوع سرمایه، سرمایه اجتماعی شبکه^۴ به شمار می‌رود. نقطه تمرکز تحلیل در این دیدگاه بدین صورت است:

۱. چگونگی سرمایه‌گذاری افراد در روابط اجتماعی.

۲. چگونگی در اختیارگرفتن منبع جای‌گرفته در این روابط توسط افراد برای به‌دست آوردن سود. (Lin, 1999, P.3).

ب) دیدگاه دیگر بر استفاده از سرمایه اجتماعی در سطح گروه تمرکز دارد و علاقه اصلی این دیدگاه بررسی عناصر و فرایند و حفظ دارایی جمعی است. نکته دیگر اینکه چگونه هنجارها و اعتماد مثل دارایی‌های دیگر (قوانین، اقتدار) در تولید و حفظ دارایی جمعی^۵ سهم دارند. به‌طور کلی، نقطه تمرکز تحلیل این دیدگاه بدین قرار است:

۱. چگونه یک گروه مشخصی می‌تواند سرمایه اجتماعی را مانند یک دارایی جمعی، توسعه دهد و حفظ کند؟

۲. چگونه چنین دارایی جمعی می‌تواند شرایط زندگی افراد را بهبود بخشد؟

بورديو^۶ و کلمن^۷ به‌طور گسترده روی این دیدگاه بحث کرده‌اند و کار تجربی پاتنام نیز، نمونه بارز این دیدگاه است.

در سرمایه اجتماعی شبکه، سرمایه اجتماعی، کالایی فردی است و به سرمایه‌گذاری افراد در روابط اجتماعی و در اختیارگرفتن منابع موجود در این روابط برای کسب بازده و سود مدنظر اطلاق می‌گردد، اما در سطح گروهی، سرمایه اجتماعی به صورت یک کالا و دارایی جمعی، نمود می‌یابد؛ مثلاً، در انسجام محله‌ای و کنش جمعی طبق جدول شماره یک می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی از نظر بورديو، کلمن، پاتنام، و فوکویاما در سطح گروهی مطرح می‌شود که در آن صورت، سرمایه اجتماعی شامل روابط، اعتماد، هنجارها، مشارکت و نظایر آنها است، اما از نظر تحلیل شبکه، سرمایه اجتماعی تنها در سطح رابطه‌ای فردی مطرح است و به شبکه روابط و حمایت‌ها و منابع در دسترس

---

1 . Return
2 . Instrumental action
3 . Expressive action
4 . Network social capital
5 . Collective asset
6 . Pierr Bourdieu.
7 . Jemes Coleman

اطلاق می‌شود. این نوع سرمایه اجتماعی، که سرمایه اجتماعی شبکه‌ای نام دارد، بر منابع ابزاری و حمایتی متنوع و موجود در شبکه متمرکز است که با سرمایه‌گذاری افراد در روابط اجتماعی و دستیابی به پیوندهای اجتماعی به دست می‌آید. در این پژوهش، سرمایه اجتماعی با استفاده از رویکرد تحلیل شبکه و سرمایه اجتماعی شبکه بررسی شده است.

از اندیشمندانی که به‌طور سیستماتیک برای اولین بار نظریه سرمایه اجتماعی را مطرح کردند، می‌توان به پیر بورديو، اقتصاددان و جامعه‌شناس فرانسوی، جیمز کلمن، جامعه‌شناس آمریکایی، رابرت پاتنام، اندیشمند آمریکایی، و فرانسیس فوکویاما، جامعه‌شناس آمریکایی تبار اشاره کرد.

جدول شماره ۱- رویکرد سرمایه اجتماعی و عناصر محوری آن

سطوح سرمایه اجتماعی	سطح گروهی- اجتماعی	سطح فردی- رابطه‌ای
نظریه پردازان	بورديو- پاتنام- کلمن- فوکویاما	دیدگاه تحلیل شبکه (ولمن، بارت، لین، فلپ، پورتز، مارسدن) کلمن
تبیین‌ها	انسجام و بازتولید گروهی	سرمایه‌گذاری در روابط اجتماعی و دستیابی و استفاده از منابع جای‌گرفته در شبکه‌های اجتماعی

مأخذ: (Lin, 1999, P.29)

دیدگاه شبکه اجتماعی

از دیدگاه نظریه شبکه، سرمایه اجتماعی در شبکه روابط اجتماعی ریشه دارد و می‌تواند در جایگاه منابع جای‌گرفته در ساختار اجتماعی تعریف شود که کنش‌ها هدفمند و در دسترس و تحرک‌آور است.

به نظر پاتنام، وجود شبکه‌های اجتماعی در هر جامعه سبب تسهیل روابط و ارتقای همکاری در آن می‌شود. « هرچه شبکه‌های اجتماعی بین افراد متراکم‌تر باشد، احتمال بیشتری می‌رود که شهروندان بتوانند در جهت ارتقای متقابل همکاری کنند » (پاتنام، ۱۳۸۰: ۳۹۶).

جامعه‌شناسان کم و بیش اذعان دارند که «روابط اجتماعی» از عناصر محوری در قلمرو موضوعی جامعه‌شناسی است. همچنین، این اصل به‌صورت صریح پذیرفته شده است که کم و کیف روابط اجتماعی و آرایش آنها خود می‌تواند در رفتار موجودیت‌های اجتماعی^۱ تأثیر داشته باشد.

1 . Social Entities

موجودیت‌های اجتماعی می‌توانند انضمامی^۱ یا انتزاعی^۲ باشند. فرد و گروه و سازمان از موارد موجودیت‌های انتزاعی‌اند. یکی از مسائل اساسی که جامعه‌شناسی از دیرباز با آن مواجه بوده است چگونگی بررسی نظری و تجربی الگوهای روابط بین عناصر در سطوح گوناگون جامعه است. در واکنش به این مسئله است که مفهوم شبکه اجتماعی را، برای اولین بار در ۱۹۴۰ در انسان‌شناسی، رادکلیف براون^۳ معرفی کرد. سپس، در اواسط دهه ۵۰ این مفهوم بوت و بارتز به کار بردند (چلبی، ۱۳۷۳: ۹-۱۰).

روابط در دیدگاه شبکه، دغدغه اصلی است و واحد تشکیل‌دهنده ساخت جامعه شبکه‌های تعاملی‌اند. ساخت اجتماعی، در مقام یک شبکه، از «اعضای شبکه» و مجموعه‌ای از «پیوندها» تشکیل شده است که افراد و کنشگران یا گروه‌ها را به هم متصل می‌سازد. اعضای شبکه، می‌توانند افراد، گروه‌ها، نهادها، موجودیت‌های حقوقی و یا سازمان‌ها و مانند آنها باشند (Wellman, 1999).

بلوک‌های اصلی شبکه «ارتباط» است و دیدگاه شبکه، با مطالعه روابط اجتماعی موجود بین مجموعه‌ای از افراد، به تحلیل ساخت اجتماعی می‌پردازد و ضمن اینکه به کل ساخت توجه می‌کند، الگوی روابط موجود در داخل ساخت را نیز بررسی می‌کند. بنابراین، نقطه تمرکز دیدگاه شبکه این است که به جای توجه و تأکید بر کنشگران و ویژگی‌های فردی‌شان، در جایگاه واحد تحلیل، به ساختار روابط بین این کنشگران توجه می‌کند (kurtosis, 2004, P.1).

پیوندها و روابط، که بحث اصلی دیدگاه شبکه است، «سرمایه اجتماعی» به شمار می‌رود. ریشه سرمایه اجتماعی شبکه به ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی بر می‌گردد. برخی محققان خصوصیات شبکه را در سه بعد طبقه‌بندی کرده‌اند:

۱. خصوصیات ساختی^۴: تراکم^۵ و سایز^۶؛

۲. خصوصیات تعاملی^۷: فراوانی^۸، صمیمیت، متقابل بودن و دوام^۹؛

۳. خصوصیات کارکردی^{۱۰}: انواع حمایت‌ها (Israel and Round, 1987, P. 313).

در مورد شبکه‌ها و روابط اجتماعی میان افراد و همچنین خصوصیات شبکه (ساخت، ترکیب، محتوا) تحقیقات بسیاری انجام گرفته است که این مطالعات به تأثیر ساختار و ترکیب و محتوای روابط اجتماعی بر

- 1 . Concrete
- 2 . Abstract
- 3 . Rodcliffe Brown
- 4 . Structural Characteristic
- 5 . Density
- 6 . Size
- 7 . Interactional Characteristic
- 8 . Frequency
- 9 . Durability
- 10 . Functional Characteristic

رفتار افرادی که با هم در کنش متقابل اند پرداخته‌اند. در این تحقیقات، به روابط و پیوندهای بین افراد و کمیت و کیفیت این روابط (سایز، تراکم، ترکیب، فراوانی و شیوه تماس، چندگانگی، تجانس و ...) و حمایت‌هایی که در این پیوندها بین کنشگران رد و بدل می‌شود، توجه شده است.

افراد حمایت‌های متنوعی را از اعضای شبکه خود دریافت می‌کنند. مطالعات گسترده درباره حمایت اجتماعی نشان داده است که خویشاوندان (دور و نزدیک)، دوستان، همسایگان، و همکاران منابع مهمی‌اند که می‌توان در صورت نیاز به آنها مراجعه کرد. پیوندهای گوناگون، حمایت‌های اجتماعی متنوعی را برای اعضای شبکه فراهم می‌سازند. به عبارت دیگر، با تنوع روابط، افراد به طیف وسیعی از حمایت‌های گوناگون دست می‌یابند. حمایت‌های اجتماعی افراد را در روبرویی با مشکلات روزمره و بحران‌های زندگی توانمند می‌سازد. به نظر ولمن (۱۹۹۲)، منبع حمایت و اینکه چه نوع پیوندهایی چه نوع حمایتی را فراهم می‌کنند از اهمیت بسیاری برخوردار است.

حمایت‌های اجتماعی انواع متفاوتی دارند که عبارت از: حمایت مصاحبتی، حمایت عاطفی، حمایت خدماتی، حمایت مالی، حمایت اطلاعاتی، و حمایت مشورتی (Wellman, 1992, P.210). فیشر نیز بر سه نوع حمایت تأکید می‌کند که عبارت‌اند از حمایت مشورتی و حمایت مصاحبتی و حمایت عملی (Fischer, 1982, P.128).

در مطالعه حمایت اجتماعی، عوامل مؤثر بر انواع حمایت‌ها نیز بررسی شده که نتایج حاکی از آن است که انواع حمایت‌های فراهم‌شده بیشتر تحت تأثیر خصوصیات روابطاند تا ویژگی‌های فردی. به عبارت دیگر، ویژگی‌های شبکه مهم‌تر از ویژگی‌های فردی است. بر این اساس، اندازه شبکه، ترکیب، تراکم و دیگر خصوصیات شبکه در ابعاد ساختی و تعاملی بر میزان و نوع حمایت دریافتی تأثیر می‌گذارند (Wellman, 1999, P.24-25).

شبکه اجتماعی و اینترنت

۴. برداشت بوم‌شناختی از اجتماع در دهه ۶۰ به نقد کشیده شد و این امر موجب تغییر ویژگی اجتماع از سرزمین و ناحیه^۱ به تعامل^۲ گردید. برداشت شبکه‌ای را می‌توان، در «شبکه‌های شخصی در شهرهای کوچک و بزرگ»^۳ فیشر و در «شهر شبکه‌ای»^۴ ولمن، باز جست.

همان‌گونه که فیشر اشاره می‌کند نباید انواع جدید زندگی جمعی در شهرهای جدیدمان را با نمونه‌های موجود قبل مدرن برابر بدانیم. فیشر نشان داد که ساختار شهرهای جدید و اجتماعات نوین ابزارهایی را فراهم

-
- 1 . Territory
  - 2 . Interaction
  - 3 . Personal networks in towans and cities
  - 4 . Network City

می‌آورند تا با آنها بتوانیم انواع جدیدی از اجتماعات انسانی را ایجاد کنیم که در جوامع قبل مدرن، وجود نداشتند (امیرکافی، ۱۳۸۳: ۷۶).

گانز^۱ (۱۹۶۲)، لوئیس (۱۹۵۲)^۲، یانگ، و ویلموت^۳ به موارد درخور توجهی از پیوندهای شخصی^۴ و رشد گروه‌های اولیه^۵ حتی در درون شهرهای بزرگ دست یافته‌اند. آنها بر این باورند که متغیرهای اندازه (تعداد) تراکم و ناهمگونی برای زندگی اجتماعی یا شخصیت عامل تعیین کننده نیستند.

فیشر بر آن است که زندگی شهری، کثرت هویت‌ها و پیوندهای اجتماعی را ممکن می‌سازد. تنوع جمعیتی و فرهنگی در شهرهای بزرگ امکان شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی را فراهم می‌کند (Fischer, 1975, P.86).

ولمن نیز به شکل مشابهی استدلال می‌کند که صنعتی‌شدن، شهرنشینی، توسعه، و تکنولوژی شبکه‌ها را از بین نمی‌برد، بلکه تغییر شکل می‌دهد. این تغییر به شیوه‌ای انجام می‌شود که روابط اجتماعی مبتنی بر مکان تقلیل می‌یابد و در مقابل، سایر روابط اجتماعی با استفاده از ابزار جدید گسترش می‌یابند. امروزه خویشاوندان و دوستان و همکاران ممکن است از هم دور باشند، اما توسعه تلفن و حمل و نقل و اینترنت به آنها توانایی اتصال و ارتباط با یکدیگر داده است. بر اثر این تغییرات، محلیت^۶، عاملی برای طبقه‌بندی اجتماعات، اهمیت خود را از دست داده است.

با بررسی تنوع شبکه‌ها در اجتماعات متعدد، این امر آشکار می‌شود که چگونه اجتماعات شبکه‌ها را به شکل متمایزی تحت ساختارها و زمینه‌ها^۷ و شرایط اجتماعی گوناگون اداره می‌کنند. ولمن نشان می‌دهد که شبکه‌ها در همه جوامع در هر سطح سازمانی و توسعه‌ای حضور دارند. این شبکه‌ها با فراهم‌ساختن زمینه‌های مناسب، برای حمایت ذهنی^۸ و کمک‌های مادی^۹، افراد را به هم مرتبط و متصل می‌کنند (Yoo, 2001, P.468).

باری ولمن تلاش می‌کند که روند تاریخی تغییر اجتماع را از گروه‌های همسایگی به شبکه‌های اجتماعی نشان دهد. به نظر او واژه «اجتماع» دارای معانی متعددی است و در جوامع غربی به‌طور سنتی در تعاملات همسایگی^{۱۰} بیان می‌شود و برای ایجاد همسایگی از آن تقدیر می‌شود. در هر نسلی و در ارتباط با از دست‌رفتن اجتماع، ترس‌هایی وجود داشته و این امیدواری بوده است که آن نسل حفظ گردد. مردم، به شکل حسرت‌آمیزی^{۱۱} از دوران گذشته یاد می‌کنند، هنگامی که اجتماع

- 1 . Gans
- 2 . Lewis
- 3 . Young and Willmott
- 4 . Personal Ties
- 5 . Primacy Group
- 6 . Locality
- 7 . Context
- 8 . Mental Support
- 9 . Material Help
- 10 . Neighborhood Interaction
- 11 . Nostalgically

ظاهراً نیرومندتر بوده است. ولمن اکنون این سؤال را مطرح می‌کند که آیا اجتماعات در انتقال از جهان، ماقبل مدرن^۱ به مدرن و پست‌مدرن از بین می‌روند یا باقی می‌مانند یا تغییر می‌کنند؟ باری ولمن سه دوره تاریخی را از این دریچه بر می‌شمارد. مرحله اول، مرحله‌ای است که ولمن آن را «جعبه‌های کوچک»^۲ می‌نامد. در این دوره، مهم‌ترین پیوندهای اجتماعی و پیوندهای سنتی و خانوادگی و همسایگی و تماس‌ها عمدتاً چهره‌به‌چهره در فضای محله‌ای و عمده‌ترین سازمان اجتماعی، «گروه‌ها» بودند. پیوندها بلندمدت بودند و افراد قدرت چندانی در انتخاب طبقه اجتماعی افراد پیرامون خود نداشتند. انسجام اجتماعی تنها در میان گروه معنادار و همکاری، برای تحقق اهداف جمعی، امر غالب بود. کنترل اجتماعی بسیار قوی و جدی بود و موفقیت در ایفای نقش معین در گروه تعریف می‌شد. هدف و نام جمعی و اطلاعات از بزرگ‌ترها یک هنجار غالب بود. مرحله دوم، مرحله‌ای است که در آن مکان هنوز مهم است. حضور تکنولوژی‌هایی مثل تلفن موجب شد تا افراد بتوانند اطلاعات و حمایت‌های اجتماعی را از کسانی کسب کنند که حتی در شهرها زندگی نمی‌کنند. اگر در مرحله اول الگوی روابط «خانه‌به‌خانه»^۳ بود، در این مرحله «مکان‌به‌مکان»^۴ می‌شود.

مرحله سوم، فردگرایی شبکه‌ای^۵ است. در این مرحله، الگوی روابط «فردبه‌فرد» است. اگر در مرحله قبل زنگ تلفن در یک «مکان» مثل خانه به صدا در می‌آمد، در این مرحله از طریق تکنولوژی موبایل نقش مکان حذف شده است. روابط، کوتاه‌مدت و به‌ندرت قابل مشاهده‌اند. اگر در مرحله اول این «گروه» بود که موجبات حفظ روابط را فراهم می‌آورد، در این مرحله این «تک تک افراد» هستند که بایستی رابطه را حفظ کنند. طبقه اجتماعی فرد را هم خود او انتخاب می‌کند (سهرابی حقیقی، ۱۳۸۴: ۶۲).

محققان دریافته‌اند که شکوفایی اجتماعات^۶ نه همیشه، اما اغلب در همسایگی‌ها بوده است. امروزه، این بحث مطرح است که «اجتماع» به جای گروه‌ها در شبکه‌های اجتماعی محاط شده‌اند. به‌عنوان بخشی از این تغییر، حرکت روابط اجتماعی از فضاهای عمومی^۷ به‌آسانی مشاهده شوند، به منازل خصوصی^۸ کمتر در دسترس، صورت گرفته است (Wellman, 2001, P.1).

افزایش شبکه‌های اجتماعی کامپیوتری در حال تسهیل توسعه فردگرایی مشبک در حکم مبنایی برای اجتماع است؛ تعاملات فردیت‌یافته «شخص به شخص» و تعاملات تخصصی، مواردی از این

- 1 . Pre modern
- 2 . Little box
- 3 . Home to home
- 4 . Place to Place
- 5 . Networked individualism
- 6 . Thriving Communities
- 7 . Pubic Spaces
- 8 . Private Homes

دست‌اند. در این وضعیت فرد و نه گروه (خانوار)، واحد اولیه هم‌بندی و اتصال‌اند. اینترنت نابودکنندهٔ اجتماع نیست، بلکه واکنش و انعکاسی از گسترش انواعی از اجتماع است که، قبلاً در جهان توسعه یافتهٔ غرب، رایج شده است، برای پیوندهای محلی و دور، پیوندهای قوی و ضعیف، خویشاوندی و دوستان (Wellman, 1999).

از نظر کاستلز، مهم‌ترین نقش اینترنت، ورود انسان به الگوی جدید جامعهٔ مبتنی بر فردگرایی است. اینترنت نیست که فردگرایی شبکه‌ای را می‌سازد، بلکه توسعه اینترنت فراهم‌کننده پشتوانه مادی مناسب برای گسترش فردگرایی شبکه‌ای به مثابه الگوی مسلط جامعه‌پذیری است (Castells, 2001, P. 131).

کاستلز فواید اجتماعی اینترنت را چنین شرح می‌دهد:

حفظ پیوندهای ضعیف، که در نبود اینترنت ممکن بود در تعادل میان ارزش ارتباط و تلاش لازم برای ملاقات فیزیکی (تماس تلفنی) از بین برود.

ایجاد پیوندهای ضعیف در گروه‌هایی مانند SeniorNet که افراد پیر را برای مبادلهٔ ابزاری اطلاعات به همدیگر متصل می‌کند. این افراد به دنبال ساختن روابط شخصی و بلندمدت نیستند. آنها با همدیگر رابطه برقرار می‌کنند، اما لزومی نمی‌بینند که هویت‌های خود را برای همدیگر افشا کنند.

حفظ پیوندهای قوی، روابط خانوادگی عصر حاضر بر اثر تحرک جغرافیایی، تضعیف شده است. ایمیل نه تنها ابزاری آسان برای «در آنجا بودن» از فاصله‌ای دور است، بلکه این کار را بدون درگیر شدن در ارتباط عمیق، که نیازمند انرژی عاطفی است، انجام می‌دهد. انرژی عاطفی همه روزه در دسترس نیست و از این جهت، ایمیل ابزاری کارآمد در جهت پرکردن فاصله‌های زمانی ارتباط است

(Castells, 2001, P.128).

جدول شماره ۲- تیپولوژی ولمن (Wellman, 1992, P. 52)

متغیرها	اجتماع رها شده	اجتماع حفظ‌شده	اجتماع گم‌شده
سایز شبکه	بزرگ	بزرگ	بزرگ
قوت پیوند	قوی	قوی	ضعیف
درصد خویشاوندان	پایین	بالا	پایین
درصد همسایگان	پایین	بالا	پایین
درصد دوستان	بالا	پایین	بالا
چندگانگی	پایین	بالا	پایین
درصد پیوندهای داوطلبانه	بالا	پایین	بالا
تراکم شبکه	متوسط	بالا	پایین
تماس رودررو	پایین	بالا	پایین
تماس تلفنی	بالا	متوسط	پایین
عدم تجانس	نامتجانس	متجانس	نامتجانس
حمایت اجتماعی	متوسط	بالا	پایین

گسترش وسایل حمل‌ونقل و تکنولوژی‌های ارتباطی جدید، مثل اینترنت، موجب شده است که ارتباطات ورای محل زندگی افراد گسترش یابد. بنابراین، به نظر این دیدگاه، اجتماع از بین نرفته، بلکه رها شده است و باید در جایگاه فردی، بررسی شود.

به نظر هایتورنث‌ویت، نگرانی این است که رسانه‌های ارتباطی توانایی حفظ و نگهداری پیوندهای معینی را، به خصوص پیوندهای قوی، در شبکه روابط اجتماعی ندارند. به عبارت دیگر، هر چند رابطه‌ای خطی میان پیوندهای ضعیف با قوی برقرار است، اما این پیوندها در مواجهه با رسانه‌های مثل اینترنت تأثیراتی غیرخطی به‌جا گذاشته‌اند. هایتورنث‌ویت^۱ در تحقیقات خود به این نتیجه رسیده است که دارندگان پیوندهای قوی تمایل دارند تا از وسایل بیشتری جهت رفع نیازهای خود به ارتباط بهره گیرند. انگیزه‌های قوی ارتباطی در چنین پیوندهایی موجب می‌شود که افراد به سرعت رسانه‌های جدیدی را برای رفع این نیازها به‌کار گیرند، اما در مقابل، افرادی که پیوندهای ضعیف اجتماعی دارند، انگیزه کافی برای آغاز یک رابطه ندارند؛ آنها به یک محیط ارتباطی برای حفظ رابطه خود تکیه می‌کنند و در ارتباط با دیگران هم منفعلانه برخورد می‌کنند. دارندگان پیوندهای قوی، مشتاق پیوندهای مکرر و متنوع و استفاده از رسانه‌های بیشتری برای ارتباطاند، اما افراد، با پیوندهای ضعیف، معمولاً بر یک یا تعداد کمی از رسانه‌ها تکیه دارند و تغییر محیط ارتباطی احتمال گسستن پیوندهای سابق این افراد را افزایش می‌دهد.

با توجه به آنچه گفته شد، باید در نظر داشت که هر چند اینترنت رسانه‌ای ارتباطی است، اما افراد ضعیف وقتی به محیط اینترنت وارد می‌شوند نوع ارتباط جدیدی را تجربه می‌کنند، روابط قبلی‌شان صدمه می‌بیند، زیرا این افراد معمولاً به رسانه‌های متعدد روی نمی‌آورند و منتظر می‌مانند تا نتیجه یک رابطه در یک محیط ارتباطی را تجربه کنند و سپس در مورد روابط بعدی تصمیم بگیرند (Haythornthwaite, 2001). ولمن تأثیر اینترنت را کاملاً، در جهت افزایش ارتباطات اجتماعی، ارزیابی نمی‌کند، بلکه آن را تابع نوع استفاده‌ای که از آن می‌شود، می‌داند. علاوه بر نوع استفاده (اجتماعی و غیراجتماعی)، ولمن استفاده بیش از حد از اینترنت را هم در تبعات آن مؤثر می‌داند. به‌عبارت دیگر، استفاده بیش از حد از اینترنت موجبات نوعی جدایی و انفصال از زندگی واقعی اجتماعی را فراهم می‌سازد. اینترنت به‌عنوان یک ابزار ارتباطی می‌تواند نقش مکملی در ارتباطات اجتماعی ایفا نماید. نقش مکمل در اینجا در مقابل نقش جایگزین مطرح می‌شود. ارتباطات اینترنتی تا جایی می‌توانند به حفظ و تقویت روابط اجتماعی کمک کنند که در کنار روابط واقعی قرار بگیرند.

به هر حال، استفاده زیاد از اینترنت ممکن است موجب بزرگ‌تر شدن شبکه اجتماعی فرد و افزایش تعداد پیوندهای ضعیف و برخی رفتارهای ناراحت‌کننده میان برخی اعضای شبکه شود که در نهایت منجر به کاهش تعلق خاطر فرد به آن اجتماع می‌گردد (Wellman, 2001).

فرضیات تحقیق:

۴. هرچه میزان استفاده از اینترنت بیشتر باشد، سرمایه اجتماعی شبکه‌ای کاربر، افزایش می‌یابد.
۵. میان نوع استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی شبکه‌ای کاربر رابطه برقرار است؛ به این ترتیب که استفاده اجتماعی از اینترنت سرمایه اجتماعی کاربران را می‌افزاید.
۶. بین نوع استفاده از اینترنت و حمایت‌های اجتماعی که کاربر از آنها به‌رمند می‌شود، رابطه برقرار است؛ به این ترتیب که افراد، که از اینترنت استفاده اجتماعی بیشتری می‌کنند، از حمایت‌های بیشتری نیز برخوردار می‌شوند.
۷. بین رشته تحصیلی و نوع استفاده از اینترنت رابطه برقرار است؛ به این ترتیب که دانشجویان رشته‌های انسانی (دانشکده علوم اجتماعی)، بیشتر متمایل به استفاده‌های اجتماعی از اینترنت‌اند.

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر با روش پیمایش و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه انجام گرفت. جامعه آماری تحقیق را دانشجویان کاردانی و کارشناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران و دانشکده صداوسیما تشکیل می‌دادند. اساس روش نمونه‌گیری، در این تحقیق، دو مرحله‌ای است. بدین صورت که در ابتدا با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای، از بین کلیه کلاس‌های مقطع کارشناسی هر دانشکده، که در طول هفته برگزار می‌شد، ۲۰ کلاس را تصادفی انتخاب و سپس بر اساس روش نمونه‌گیری سیستماتیک (با استفاده از فهرست کلاسی ارائه‌شده از آموزش دانشکده) دانشجویان انتخاب شدند و پرسش‌نامه بین آنها توزیع شد. حجم نمونه تحقیق با استفاده از فرمول کوکران محاسبه و جمعیتی ۳۸۸ نفری را شامل شد.

تعریف مفاهیم و نحوه سنجش متغیرها

الف) میزان استفاده از اینترنت

به‌منظور بررسی رابطه استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی شبکه، شاخصی از الگوی استفاده از اینترنت ساخته شد. این شاخص از مؤلفه‌هایی چون سابقه استفاده از اینترنت (به سال)، میزان استفاده از اینترنت (به دقیقه در طول شبانه‌روز)، میزان دسترسی به اینترنت در طول هفته (به روز) تشکیل می‌شود.

از ضرب مؤلفه‌های مذکور، میزان استفاده از اینترنت هر فرد به‌دست آمد؛ به‌گونه‌ای که میزان استفاده هر فرد از اینترنت به دقیقه (در روز) را در میزان استفاده از اینترنت در هفته (به روز) ضرب و نتیجه حاصل را در تعداد هفته در سال (۵۲ هفته) ضرب کرده، عدد به‌دست‌آمده در مؤلفه سابقه استفاده از اینترنت (به سال) ضرب شد تا نمره‌ای با مضمون «میزان استفاده هر پاسخ‌گو از اینترنت» به‌دست آید.

ب) نوع استفاده از اینترنت

منظور از نوع استفاده از اینترنت، استفاده اجتماعی و غیراجتماعی از اینترنت است. استفاده اجتماعی به کار گرفتن اینترنت برای برقراری رابطه با دیگران است. ارتباط در اینجا شامل هرگونه کاربری اینترنت اعم از برخط^۱ یا کنارخط^۲ است.

جدول شماره ۳- نوع استفاده از اینترنت

نوع استفاده از اینترنت	ابعاد	معرف‌ها
استفاده اجتماعی	برخط	چت کردن
	کنار خط	ارسال و دریافت ایمیل، وبلاگ (وبلاگ نویسی و وبلاگ خوانی)، عضویت در سایت‌های دوستیابی مانند اورکات و ...
استفاده غیراجتماعی		جست‌وجوی اطلاعات، دانلود فیلم و موسیقی و ...

سؤال فوق با استفاده از طیف پنج قسمتی از اصلاً تا بسیار سنجیده شد. برای به‌دست آوردن نمره استفاده اجتماعی کاربر، نمره هر فرد با هم جمع شد و میانگین حاصل از مجموع گویه‌های مربوط به استفاده اجتماعی پاسخ‌گو، نشان‌دهنده «استفاده اجتماعی فرد از اینترنت» است. برای به‌دست آوردن نمره استفاده غیراجتماعی پاسخگو نیز از همین شیوه برای آن استفاده می‌کنیم.

ج) سرمایه اجتماعی شبکه

سرمایه اجتماعی شبکه بر منابع ابزاری و حمایتی موجود در شبکه‌ها اطلاق می‌شود که از طریق دستیابی به پیوندهای اجتماعی در دسترس فرد قرار می‌گیرد و از این طریق فرد می‌تواند به طیف وسیعی از حمایت‌های گوناگون دسترسی یابد.

سرمایه اجتماعی شبکه، در سه بعد ویژگی‌های ساختی و ویژگی‌های تعاملی و ویژگی‌های کارکردی شبکه، بررسی شده است. در بعد ساختی سرمایه اجتماعی شبکه، اندازه شبکه و ترکیب شبکه مطرح می‌شود که شاخص‌های این بُعد به شمار می‌روند. منظور از اندازه شبکه تعداد افرادی است که فرد، به طور غیررسمی در شبکه روابط خود، با آنها در تعامل و ارتباط است. اندازه شبکه هر فرد بر اساس سؤال باز، که در نهایت در

1 . Online
2 . Offline

طیف چهار قسمتی طبقه‌بندی شده‌اند، به‌دست آمد. منظور از ترکیب شبکه، نسبت‌های مختلف هر یک از اعضا در شبکه فردی است که این متغیر از تعداد خانواده، دوستان، خویشاوندان، همسایگان ساخته شده است. در بعد تعاملی سرمایه اجتماعی شبکه، فراوانی تماس افراد و شیوه تماس آنها با هم شاخص‌ها و مؤلفه‌های این بعد تلقی می‌شوند. منظور از فراوانی تماس تعداد دفعات ارتباطی است که افراد با هر یک از اعضای شبکه خود دارند و اینکه هر چند وقت یکبار با آنها در تماس و ارتباط اند منظور از شیوه تماس روش برقراری ارتباط با اعضای شبکه است که شیوه‌های تماس رودررو و تلفنی و اینترنت سؤال واقع شد و مقدار برقراری ارتباط با اعضای شبکه از طریق هریک از این شیوه‌ها از طریق طیف چهار قسمتی در سطح سنجش ترتیبی، به طور مرتب تا هیچ‌وقت، بررسی شده است.

کمک‌کردن، هدایت‌کردن، راهنمایی‌کردن، مشاوره، و دادن اطلاعات به فرد راه، در شبکه‌های اجتماعی، «حمایت اجتماعی» می‌گویند. حمایت اجتماعی شکل‌های گوناگون دارد؛ مانند حمایت اطلاعاتی، عاطفی، ابزاری، مادی، اجتماعی. با ارائه گویه‌هایی و نشان‌دادن مقدار موافقت پاسخگویان به آنها خصوصیت کارکردی اندازه‌گیری شد. گویه‌ها در طیف چهار قسمتی یعنی کاملاً تا کاملاً مخالف، دسته‌بندی شده‌اند.

برای ساخت متغیر سرمایه اجتماعی شبکه‌ای، مؤلفه‌های این ابعاد با هم ترکیب شده و برای ترکیب‌کردن آنها در ابتدا متغیرها در یک مقیاس چهار قسمتی (خیلی کم، کم، زیاد، خیلی زیاد) در سطح سنجش ترکیبی مجدداً کدگذاری شدند تا سطح سنجش یکسانی به‌دست آید. سپس، با استاندارد کردن آنها در قالب یک سطح سنجش، ابعاد سرمایه اجتماعی شبکه در سطح فاصله‌ای ساخته شد و از ترکیب این ابعاد نیز نمره «متغیر سرمایه اجتماعی شبکه هر فرد» به‌دست آمد.

یافته‌های پژوهش

رابطه میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی شبکه کاربر برای آزمون این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره سه ارائه شده است.

جدول شماره ۳- رابطه بین سرمایه اجتماعی و میزان استفاده از اینترنت به تفکیک دانشکده

سرمایه اجتماعی			متغیر وابسته
صد او سیما	علوم اجتماعی	آماره	متغیر مستقل
۰/۲۴	۰/۳۸	ضریب همبستگی پیرسون	میزان استفاده از اینترنت
۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	سطح احتمال	
۱۹۰	۱۹۸	تعداد پاسخگویان	

همان گونه که جدول شماره سه نشان می‌دهد، ضریب همبستگی رابطه سرمایه اجتماعی و میزان استفاده از اینترنت در هر دو دانشکده در سطح احتمال $0/01$ معنادار است، اما شدت رابطه در دانشکده علوم اجتماعی بیشتر از دانشکده صداوسیماست.

رابطه استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی شبکه

برای آزمون این رابطه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره چهار ارائه شده است.

جدول شماره ۴- رابطه بین استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی به تفکیک دانشکده

سرمایه اجتماعی			متغیر وابسته متغیر مستقل
صداوسیما	علوم اجتماعی	آماره	
$0/73$	$0/635$	ضریب همبستگی پیرسون	استفاده اجتماعی از اینترنت
$0/000$	$0/000$	سطح احتمال	
۱۹۰	۱۹۸	تعداد پاسخگویان	

همان گونه که جدول شماره چهار نشان می‌دهد، ضریب همبستگی رابطه استفاده اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی شبکه‌ای در هر دو دانشکده در سطح احتمال $0/01$ معنادار است، اما شدت رابطه در دانشکده صداوسیما بیشتر است.

رابطه استفاده غیر اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی شبکه

برای آزمون این رابطه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره پنج ارائه شده است.

جدول شماره ۵- همبستگی بین استفاده غیر اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی	متغیر وابسته متغیر مستقل
ضریب همبستگی پیرسون: $0/39$ سطح احتمال: $0/000$ تعداد پاسخگویان: ۳۸۸	استفاده غیر اجتماعی از اینترنت

میزان ضریب همبستگی پیرسون همان گونه که جدول شماره پنج نشان می‌دهد، $0/39$ درصد است که در سطح احتمال $0/01$ معنادار است و نشان می‌دهد رابطه مثبت و مستقیم میان استفاده غیر اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی کاربر برقرار است. به عبارت دیگر، هرچه استفاده غیر اجتماعی از اینترنت بیشتر می‌شود، سرمایه اجتماعی نیز افزایش می‌یابد؛ فقط میزان افزایش آن کمتر از استفاده اجتماعی است. به نظر می‌رسد احتمالاً، علت اینکه بین هر دو نوع استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی رابطه مستقیم و مثبت برقرار است در اساس بین استفاده از اینترنت با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت برقرار باشد، اما برای مشخص شدن مسئله از ضریب همبستگی جزئی^۱ استفاده شد تا رابطه بین استفاده غیر اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی با حذف اثر استفاده اجتماعی در استفاده غیر اجتماعی سنجیده شود. اگر تأثیر استفاده اجتماعی را کنترل کنیم، در آن صورت ضریب همبستگی نیمه تفکیکی استفاده غیر اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی دیگر معنادار نیست ($\text{Sig} = 0/229; r=0.061$) و نشان می‌دهد که رابطه بین این دو بیشتر بر اثر تأثیر استفاده اجتماعی بوده است.

جدول شماره ۶- رابطه بین استفاده غیر اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی به تفکیک دانشکده

سرمایه اجتماعی			متغیر وابسته
صد او سیما	علوم اجتماعی	آماره	متغیر مستقل
۰/۴۷	۰/۳۳	ضریب همبستگی پیرسون	استفاده غیر اجتماعی از اینترنت
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	سطح احتمال	
۱۹۰	۱۹۸	تعداد پاسخگویان	

همان گونه که جدول شماره شش نشان می‌دهد، ضریب همبستگی رابطه استفاده غیر اجتماعی از اینترنت و سرمایه اجتماعی، در هر دو دانشکده، در سطح احتمال $0/01$ معنادار است اما شدت رابطه در دانشکده صد او سیما بیشتر است، به این ترتیب فرضیه دوم تحقیق تأیید شد.

رابطه بین نوع استفاده از اینترنت و حمایت اجتماعی
الف- استفاده اجتماعی از اینترنت و حمایت اجتماعی

برای آزمون این رابطه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره هفت ارائه شده است.

1 . Partial correlation

جدول شماره ۷- رابطه بین استفاده اجتماعی از اینترنت و حمایت اجتماعی به تفکیک دانشکده

حمایت اجتماعی			متغیر وابسته متغیر مستقل
صدوسیما	علوم اجتماعی	آماره	
۰/۲۱	۰/۱۹۳	ضریب همبستگی پیرسون	استفاده اجتماعی از اینترنت
۰/۰۰۰	۰/۰۰۷	سطح احتمال	
۱۹۰	۱۹۸	تعداد پاسخگویان	

همان‌گونه که جدول شماره شش نشان می‌دهد، ضریب همبستگی بین استفاده اجتماعی از اینترنت و حمایت اجتماعی در هر دو دانشکده معنادار است و هر دو دانشکده تقریباً در یک سطح قرار دارند فقط دانشکده صدوسیما به میزان اندکی بیشتر است.

رابطه بین نوع رشته تحصیلی و نوع استفاده از اینترنت

رابطه بین رشته تحصیلی و استفاده اجتماعی از اینترنت

برای سنجش رابطه بین رشته تحصیلی و استفاده اجتماعی از اینترنت از تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شد که نتایج آن در جداول شماره ۸ و ۹ ارائه شده است.

جدول شماره ۸- نتایج آزمون تفاوت میانگین استفاده اجتماعی از اینترنت براساس رشته تحصیلی

منبع تغییرات	درجه آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	آماره F	Sig.
میان‌گروهی	۸	۷/۲۶۴	۰/۹۰۸	۲/۱۹۱	۰/۰۲۷
درون‌گروهی	۳۷۹	۱۵۷/۰۶۴	۰/۴۱۴		
کل	۳۸۷	۱۶۴/۳۲۸			

جدول شماره ۹- تفاوت میانگین‌های معنادار بر اساس آزمون L.S.D

مقایسه میانگین‌ها	Sig.	اختلاف میانگین
پژوهشگری	۰/۰۰۳	۰/۳۸
کارگردانی	۰/۰۰۰	۰/۴
برنامه‌ریزی اجتماعی	۰/۰۱۵	۰/۳۹

جدول شماره ۱۰- آماره‌های توصیفی برای استفاده اجتماعی از اینترنت به تفکیک رشته

رشته	میانگین استفاده اجتماعی از اینترنت	میزان نمونه
پژوهشگری	۲/۳	۵۰
ارتباطات	۲/۰۵	۵۰
انسان‌شناسی	۱/۹۲	۵۰
برنامه‌ریزی اجتماعی	۲/۱۷	۴۸
الکترونیک	۲/۱۳	۳۴
انیمیشن	۲/۱۳	۳۸
کارگردانی	۱/۸۸	۷۷
گرافیک	۲/۰۳۸	۲۶
موسیقی	۲/۰۳۸	۱۵
کل نمونه	۲/۰۶۳	۳۸۸

رابطه بین رشته تحصیلی و استفاده غیراجتماعی از اینترنت

برای سنجش رابطه بین رشته تحصیلی و استفاده غیراجتماعی از اینترنت از تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره ۱۱ ارائه شده است.

جدول شماره ۱۱- نتایج آزمون تفاوت میانگین استفاده غیر اجتماعی از اینترنت بر اساس رشته تحصیلی

منبع تغییرات	درجه آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	آماره F	Sig
میان‌گروهی	۸	۴/۵۴	۰/۵۷	۲/۰۰۹	۰/۰۴۴
درون‌گروهی	۳۷۹	۱۰۷/۱۲۶	۰/۲۸۳		
کل	۳۸۷	۱۱۱/۶۷۰			

همان‌گونه که جدول شماره ۱۱ نشان می‌دهد آماره F در سطح ۰/۰۵ معنادار است و بین میانگین رشته‌های تحصیلی در استفاده غیراجتماعی از اینترنت تفاوت است. (از آنجا که آماره لئون، تست عدم یکنواختی واریانس‌ها معنادار بود و واریانس‌ها یکنواخت نبودند). برای اینکه مشخص شود تفاوت بین کدام گروه‌هاست، از هر چهار آزمون تعقیبی برای غیر یکنواختی واریانس‌ها استفاده شد، اما هیچ‌کدام از آنها تفاوت معناداری را بین گروه‌ها نشان نداد. فقط در آزمون تعقیبی Games-Howell تفاوت بین دو رشته الکترونیک و انیمیشن نزدیک به معنادار بود (Sig=0.098). نتایج نشان می‌دهد که رابطه‌ای بین نوع رشته و نوع استفاده از اینترنت برقرار است.

رابطه دانشکده با استفاده اجتماعی از اینترنت

برای آزمون این رابطه از آماره T استفاده شد و نتایج آن در جدول شماره ۱۲ ارائه شده است.

جدول شماره ۱۲- نتایج آزمون تفاوت میانگین استفاده اجتماعی بر اساس دانشکده

Sig.	درجه آزادی	آماره T	سطح معنی داری F	یکنواختی واریانسها F	میانگین	تعداد	دانشکده	
۰/۱۵	۳۸۶	۱/۴۴۳	۰/۲۹۸	۱/۰۹	۲/۱۱	۱۹۸	علوم اجتماعی	استفاده اجتماعی
						۲/۰۲	۱۹۰	

همان گونه که از ستون آخر جدول شماره ۱۲ پیداست، پیداست آماره T در سطح ۰/۱۵ معنادار نیست. بنابراین، می‌توان گفت که اختلاف میانگین در استفاده اجتماعی بین دو دانشکده نیست. به این ترتیب، فرضیه چهارم تحقیق، مبنی بر اینکه دانشجویان رشته‌های انسانی (علوم اجتماعی)، استفاده اجتماعی بیشتری از اینترنت می‌کنند، رد شد.

رابطه دانشکده با استفاده غیر اجتماعی از اینترنت

برای آزمون این رابطه از آماره T استفاده شد و نتایج آن در جدول شماره ۱۳ ارائه شده است.

جدول شماره ۱۳- نتایج آزمون تفاوت میانگین استفاده غیر اجتماعی بر اساس دانشکده

Sig.	درجه آزادی	آماره T	سطح معنی داری F	یکنواختی واریانسها F	میانگین	تعداد	دانشکده	
۰/۲	۳۸۶	۱/۲۷	۰/۱۳۱	۲/۴۹۵	۲/۲۸۳	۱۹۸	علوم اجتماعی	استفاده غیر اجتماعی
						۲/۱۱۴	۱۹۰	

همان گونه که از ستون آخر جدول شماره ۱۳ پیداست، آماره T در سطح ۰/۲ معنادار نیست. بنابراین، می‌توان گفت که اختلاف میانگین در استفاده غیر اجتماعی بین دو دانشکده نیست.

خلاصه و نتیجه گیری

۵۸ درصد از پاسخ‌گویان دانشکده صداوسیما و ۳۳ درصد از پاسخ‌گویان دانشکده علوم اجتماعی مرد و ۴۱ درصد از پاسخ‌گویان دانشکده صداوسیما و ۶۷ درصد از پاسخ‌گویان دانشکده علوم اجتماعی زن هستند.

۵۱ درصد از کل پاسخ‌گویان در دانشکده علوم اجتماعی و در چهار رشته ارتباطات، پژوهشگری، برنامه‌ریزی اجتماعی، انسان‌شناسی و ۴۹ درصد نیز در دانشکده صداوسیما و در پنج رشته موسیقی، انیمیشن، کارگردانی، گرافیک، الکترونیک مشغول به تحصیل‌اند.

میانگین استفاده دانشجویان دانشکده صداوسیما از اینترنت در شبانه‌روز ۱۲۸ دقیقه و ۵ ثانیه و دانشکده علوم اجتماعی ۱۲۳ دقیقه است.

میانگین استفاده اجتماعی دانشجویان دانشکده علوم اجتماعی ۲ دقیقه و ۱۱ ثانیه و در دانشکده صداوسیما ۲ دقیقه و یک‌صدم ثانیه است.

این پژوهش درصدد بررسی رابطه بین استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی کاربران است، لذا به بیان ابعاد سرمایه اجتماعی و سپس به بیان شبکه اجتماعی و ارائه دیدگاه‌های ولمن در مورد شبکه اجتماعی پرداخته شد. با توجه به تأکید تحقیق بر شبکه روابط و پیوندهای اجتماعی، می‌توان گفت که شبکه روابط و تعاملات فرد با سایر اعضای شبکه و منابع ابزاری و حمایت‌هایی که از طریق دستیابی به این پیوندها در دسترس فرد قرار می‌گیرد، سرمایه‌هایی است که تنها در صورت تعامل کنش‌گران و کم و کیف روابط آنها با هم و میزان قوت و صمیمیت رابطه محقق می‌گردد.

در این پژوهش با توجه به الگوی نظری شبکه روابط، به تبیین نظری مسئله پرداخته شده است و ویژگی‌های ساختی (اندازه و ترکیب شبکه)، ویژگی‌های تعاملی (فراوانی تماس، شیوه‌تماس، صمیمیت رابطه) و ویژگی‌های کارکردی شبکه (حمایت‌ها و منابع ابزاری متقابل) بررسی شد.

از بین ویژگی‌های ساختی شبکه، اندازه شبکه بسیار مهم است. تعداد افرادی که فرد می‌شناسد و با آنها در رابطه است، بیانگر سرمایه اجتماعی اوست. ویژگی‌های دیگر، مثل ترکیب شبکه، فراوانی تماس، شیوه تماس، صمیمیت یا رابطه و حمایت‌هایی که افراد با هم رد و بدل می‌کنند، جنبه‌های کیفیتی سرمایه اجتماعی‌اند که در افزایش و کاهش آن تأثیر دارند.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که با افزایش استفاده از اینترنت، سرمایه اجتماعی شبکه‌ای کاربر نیز افزایش می‌یابد. زمان یک پدیده سرجمع صفر است. زمانی که فرد صرف یک فعالیت می‌کند، موجب می‌شود که ناگزیر زمان فعالیت‌های مشابه وی کمتر شود. بدین ترتیب، همچنان که بیشتر در مورد رسانه تلویزیون نیز مطرح بود، این نگرانی می‌رفت که استفاده زیاد از اینترنت موجب کم‌شدن فعالیت‌های اجتماعی افراد و در نتیجه انزوای اجتماعی شود. از سوی دیگر، نتایج به‌دست آمده از تحقیق نشان می‌دهد که میزان زمان صرف‌شده جهت استفاده از اینترنت به مقدار محدودی سرمایه اجتماعی را می‌افزاید. این نتیجه، با توجه به مقدار مصرف اینترنت در پاسخگویان، چندان دور از انتظار نیست. همچنان که گفته شد میانگین استفاده کاربران حدود دو ساعت در شبانه‌روز است که زمان طولانی و بسیاری نیست.

استفاده اجتماعی از اینترنت موجب افزایش سرمایه اجتماعی شبکه‌ای کاربر می‌شود. اینترنت می‌تواند مکملی برای ارتباطات اجتماعی باشد. ارتباطات اجتماعی چهره‌به‌چهره و یا تلفنی در فواصل زمانی خاصی رخ می‌دهند و اگر از حدی تجاوز کنند، نوعی تعدی به زندگی و زمان خصوصی افراد تلقی می‌شوند، اما رابطه از طریق اینترنت می‌تواند بدون ایجاد مزاحمتی فواصل خالی زمانی را پر کند. به همین روی، استفاده اجتماعی از اینترنت، همچنان که انتظار می‌رفت موجب افزایش سرمایه اجتماعی شبکه‌ای کاربر می‌شود.

نتایج تحقیق نشان داد افرادی که استفاده اجتماعی بیشتری از اینترنت می‌کنند از حمایت‌های بیشتری نیز برخوردار می‌شوند. ولمن دو گونه استفاده از اینترنت را برمی‌شمارد:

استفاده‌های اجتماعی، مثل ایمیل و چت و وبلاگ‌خوانی و نظردادن، استفاده‌های غیر اجتماعی، مثل دانلود موسیقی و فیلم و بازی.

هنگامی که اینترنت مردم را با فعالیت‌های غیراجتماعی درگیر می‌کند، حتی بیش از تلویزیون می‌تواند آنان را از اجتماع، سازمان‌ها، مشارکت سیاسی، و زندگی خانوادگی دور کند. در مقابل زمانی که از اینترنت برای ارتباط با دوستان و خویشان و سازمان‌ها (دور یا نزدیک) استفاده می‌کنند، آن‌گاه اینترنت ابزاری جهت ساختن و حفظ منابع و جلب حمایت‌ها خواهد بود.

با توجه به نتایج به‌دست آمده و با توجه به فرضیه بیان‌شده، رابطه‌ای بین رشته تحصیلی و نوع استفاده از اینترنت دیده نشد. به این معنا که، تفاوتی بین نوع استفاده دانشجویان دانشکده علوم اجتماعی و دانشکده صدوسیما از اینترنت دیده نشد.

منابع و مأخذ

۱. پاتنام، رابرت (۱۳۸۰) *دموکراسی و سنت‌های مدنی*، ترجمه محمد تقی دلفروز، مترجم، تهران، انتشارات وزارت کشور.
  ۲. چلبی، مسعود (۱۳۷۳) تحلیل شبکه در جامعه‌شناسی، *فصلنامه علوم اجتماعی* (دانشگاه علامه طباطبائی)، ش ۲، ص ۵-۶.
  ۳. سهرابی حقیقی، محمد هادی (۱۳۸۵) *بررسی اثرات استفاده اینترنت بر انزوای اجتماعی در میان کافی‌نت‌های تهران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
  ۴. صالحی هیگویی، مریم (۱۳۸۴) *بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی شبکه و اعتماد بین شخصی و جنسیت*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء (س)، تهران.
  ۵. فرهنگ، علی اکبر (۱۳۶۳) *تکنولوژی و تکامل فرهنگی*، تهران، نشر اسفار.
  ۶. فرهنگ، علی اکبر و غلامرضا آذری (۱۳۸۱) *مبانی ارتباطات*، تهران، نشر سنجش.
  ۷. ولمن، باری و آنابل هاس کوان، جیمز و کیت همپتون (۱۳۸۳) آیا اینترنت باعث افزایش، کاهش یا تکمیل سرمایه اجتماعی می‌شود، ترجمه شیرزاد فلاح آزاد، *نشریه فرهنگ و فناوری*، ش ۱۴، ص ۳.
- Castells, M. (2001). *The internet galaxy: Reflections on the, business and society*. New York: Oxford university press
  - Fischer, Claude (1975). *Alienation: trying to bring the chasm*. The British journal of sociology, vol. 27, N. 1.
  - Haythornthwaite, C (2001). *Tie & rganiza and the impact of new media* Hawaii international conference on system sciences. January 3-6.
  - Internet world stats (2009), accessed from www.Internetworldstats.com.
  - Israel, B. and K. Rounds (1987). *Social Networks and Social Support: Asynthesis for health educators*, Advances in health Education and Promotion, Greenwich CT. London: sage.
  - Kurtosi, Z. (2004). *Aspects of Gender in Social Network, Social Identity, Information and Markets*. Proceeding of Faculty of Economics and Business Administration 2004. Retrived 10. may, 2009 from: <http://www.eco.uszeged.hu/marketing szcs/pdf/kurtosi segedanyag 01.pdf>
  - Lin, Nan (1999). *Building a Network theory of social capital: DEP*. Of sociology. Duke University. Retrieved fed 11, 2008 from: <http://www.insna.org/PDF/Keynote/1999.pdf>

- Retrived Fed. 1, 2008 from: [www. Internet world stats.com/stats5.htm](http://www.Internet world stats.com/stats5.htm)
- Wellman, B (1992). Which Type of Ties and Networks Provide What kinds of Social Support? *Advances in Group Processes*, vol 9: 207-235.
- Wellman, B. & Haase, A. Q. & Witte. J.& Hampton, K(2001). Does the internet increase, decrease or supplement social capital? *Social networks, participation and community commitment . American behavioral scientists*. 45, 437-465.
- Wellman, B.(1999).The elements of personal community. pp.49-81.In:*Networks in the global village*. New Jersey:Transaction Publisher
- Wellman, B.(1999b). *Networks in the global village*. Boulder CO. New York: Westview Press.
- Yoo, Jin- Kyung (2001). *Networks in the globalvillage: Life in contemporary communities*, Wellman.B (ed). Boulder CO. New York: Westview Pre

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی